

## Ingliz Badiiy Diskursida Kogerenziya Va Koheziya Vositalari Orqali Mazmuniy Uyg'unlikka Erishish Usullari

*Saidova Muxayyo Umidullayevna<sup>1</sup>, Sayfiyeva Madina Saydullo qizi<sup>2</sup>*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada ingliz badiiy diskursida kogerenziya va koheziya vositalarining mazmuniy uyg'unlikka erishishda tutgan o'rni tahlil qilinadi. Badiiy diskursda leksik va grammatik koheziya elementlari orqali o'quvchiga tushunarli va yaxlit matn yaratishning usullari o'rganiladi. Mazmuniy yaxlitlik va matn tuzilishidagi uyg'unlikni ta'minlashda kogerenziya va koheziyaning o'zaro bog'liqligi va badiiy uslubga ta'siri yoritiladi.

**Kalit so'zlar:** diskurs, kogerenziya, koheziya, mazmuniy uyg'unlik, matn tuzilishi, leksik va grammatik bog'lanish.

**Kirish.** Ingliz badiiy diskursida mazmuniy uyg'unlikka erishish o'quvchi uchun matnning tushunarligi va qiziqarligini ta'minlashda muhim omildir. Bunda kogerenziya va koheziya vositalari asosiy rol o'ynaydi. Kogerenziya va koheziya badiiy matnda turli unsurlarni o'zaro bog'lab, mazmunni yaxlit shaklda yetkazishda yordam beradi. Ushbu vositalar orqali yozuvchi o'z g'oyasini aniqlik bilan ifodalaydi va o'quvchiga mazmuniy jihatdan izchil matn taqdim etadi.

Mazkur tezisda ingliz badiiy diskursida kogerenziya va koheziya vositalarining qanday ishlatilishi va ularning o'zaro uyg'unlikni ta'minlashdagi roli tahlil qilinadi. Koheziyaning leksik va grammatik unsurlari orqali mazmuniy yaxlitlikka qanday erishish mumkinligi o'rganiladi. Shu bilan birga, kogerenziya va koheziyaning o'quvchiga matnni yaxlit bir butun sifatida idrok etishga qanday yordam berishi ko'rsatib beriladi.

**Asosiy qism.** Ingliz badiiy diskursida mazmuniy uyg'unlikni ta'minlash uchun kogerenziya va koheziya vositalarining o'zaro uyg'un ishlashi talab etiladi. Ushbu qismda kogerenziya va koheziyaning alohida xususiyatlari, ularning mazmuniy uyg'unlikka ta'siri hamda badiiy matnlarda qo'llanilish usullari tahlil qilinadi.

Koheziya – bu matnni grammatik va leksik jihatdan bog'lash orqali yaxlit birlik yaratish vositasidir. Koheziya vositalariga referentsiyalar (manba so'zlar), bog'lovchilar, parallel tuzilmalar va boshqa grammatik usullar kiradi. Badiiy matnlarda bu vositalar matnning yaxlitligini ta'minlaydi va o'quvchi uchun izchil voqealar oqimini yaratishga xizmat qiladi. Koheziya vositalarining o'ziga xos xususiyati – ular matndagi ma'lumotlarni tartibga solib, tuzilmaviy uyg'unlikni ta'minlaydi.

Leksik koheziya matn ichida takrorlanish, sinonimiya, antonimiya, gipernimiya va giponimiya orqali so'zlarning o'zaro bog'liqligini kuchaytiradi. Masalan, badiiy matnda asosiy qahramon haqida takroriy so'zlashuv va tavsiflar, turli sinonimlardan foydalanish, shuningdek, mavzu doirasidagi so'zlarni qo'llash matnning yaxlitligini oshiradi.

Grammatik koheziya referentsiyalar, bog'lovchi vositalar va grammatik konstruktsiyalar orqali matnning grammatik izchilligini saqlaydi. Misol uchun, olmoshlarning takroriy ishlatilishi yoki bog'lovchilar yordamida jumlar orasidagi aloqani yaratish badiiy matnda bir mavzudan boshqasiga o'tishda izchillikni ta'minlaydi. Hallidey va Hasan fikriga ko'ra, "bog'lovchi vositalar tushunchasi matnni uning koheziyaga oid xususiyatlari bo'yicha tahlil qilish imkonini beradi va uning mazmuniy birlik hosil qilishdagi naqshlarini tizimli bayon etadi. Bog'lovchi vositalar matnning koheziyaga oid

<sup>1</sup> ingliz tilshunosligi kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

<sup>2</sup> lingvistik (ingliz tili) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti



xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi”<sup>3</sup>. Ular matn ichidagi bog‘lovchi vositalarni o‘rganish orqali uning mazmuniy birlikka ega ekanligini aniqlash mumkinligini ta’kidlaydilar. Bu shuni anglatadiki, matndagi so‘z va gaplar o‘rtasidagi aloqa va izchillik bog‘lovchi vositalar orqali shakllanadi va matni bir butun holatda idrok etishga imkon beradi.

Bog‘lovchi vositalar orqali matnda ma’lum bir naqsh hosil bo‘ladi. Ushbu naqsh matnning har xil qismlari o‘rtasida muvofiqlik va izchillikni ta’minlaydi, shuningdek, matn mazmunining yaxlitligini hosil qiladi. Boshqacha aytganda, bog‘lovchi vositalar yordamida matn ichida shakllangan mazmuniy birlik o‘quvchining matni yaxlit holatda idrok etishini osonlashtiradi va uning mazmunini tushunishni ta’minlaydi. Bu yondashuv matnshunoslikda tekst koheziviyasi qanday shakllanishini tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Bu jarayonda bog‘lovchi vositalarning o‘rni, ularning turli ko‘rinishlari va funksiyalari orqali matnning tarkibiy qismlarini o‘zaro bog‘lash usullari aniqlanadi.

Kogerenziya – bu matn mazmunining mantiqiy izchil va o‘quvchi uchun tushunarli tarzda tuzilganligini anglatadi. Koherensiyaning badiiy matnlarda asosiy roli – o‘quvchi ongida aniq, bir butun tasavvur yaratishdan iboratdir. Bunda voqealar oqimi, qahramonlar harakatlari va matn ichidagi fikrlarning o‘zaro bog‘liqligi o‘quvchi uchun tabiiy va izchil ravishda taqdim etiladi.

Kogerenziya o‘quvchiga matni yaxlit bir butun sifatida idrok etishga yordam beradi. Bunda voqealar bir-biri bilan mantiqiy bog‘liq bo‘lib, ularning ketma-ketligi aniq ifodalanadi. Misol uchun, badiiy matnda qahramonning bir voqeadan boshqasiga o‘tishi yoki muallifning fikrlari o‘quvchi uchun mantiqiy izchil bo‘lishi zarur.

Kogerenziya matnning umumiy mavzusiga mos keladigan kontekstual bog‘liqlikni ta’minlaydi. Bu, matndagi har bir voqeaning umumiy mavzu va fikrga xizmat qilishi bilan o‘z ifodasini topadi. Shu tariqa, matndagi har bir qism o‘quvchi tomonidan umumiy mavzu doirasida idrok etilib, matnning yaxlitligi saqlanadi.

Halliday va Hasan izlanishlaridan so‘ng, koheziya belgilarining nutq davomiyligini ta’minlashga qanday hissa qo‘shishi borasidagi qiziqish ortdi. O‘qituvchilar va yozish bo‘yicha murabbiylar o‘zlarining o‘quvchilari matni shakllantirish bo‘yicha strategiyalarni qanchalik bilishini, leksik va grammatik tuzilmalar kabi koheziya vositalarini tahlil qilish orqali baholaydilar, chunki bu vositalar “o‘quvchilar yoki tinglovchilarga o‘tgan, aytilayotgan va aytiladigan gaplar o‘rtasida mos bog‘liqlik o‘rnatish imkonini beradi”<sup>4</sup>.

Koheziya va kogerenziyaning uyg‘un qo‘llanilishi orqali matn o‘quvchi uchun izchil va tushunarli bo‘ladi. Misol uchun, roman yoki hikoyalar matnida qahramonning ruhiy kechinmalari va voqealar rivoji bir mavzudan boshqasiga o‘tishda koheziya vositalari yordamida uzluksiz bog‘lanadi. Bu jarayonda matnning bir butunligini ta’minlash uchun mantiqiy va tuzilmaviy bog‘liqlikdan foydalaniladi. Shu bilan birga, badiiy matnlarda personajlar orasidagi dialoglar, tasviriy elementlar va boshqa qismlar orqali umumiy mazmuniy izchillikka erishiladi. “Koheziya matndan ma’no chiqarishda o‘quvchi uchun ham, oson tushunilishi mumkin bo‘lgan matn yaratishda yozuvchi uchun ham muhim hisoblanadi”<sup>5</sup>. Bu fikrda koheziya, ya’ni bog‘lanish vositalarining o‘quvchi va yozuvchi uchun qanchalik ahamiyatli ekanligi ta’kidlanadi. Koheziya orqali o‘quvchi matni yaxlit tushunadi, yozuvchi esa xabarni aniq va izchil ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu sababli, matnda koheziyaning to‘g‘ri qo‘llanilishi o‘quvchi va yozuvchi o‘rtasida samarali aloqa o‘rnatishga xizmat qiladi.

**Xulosa.** Ingliz badiiy diskursida kogerenziya va koheziya vositalarining uyg‘un qo‘llanilishi matnning mazmuniy yaxlitligi va o‘quvchiga tushunarli bo‘lishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Koheziya vositalari, ya’ni grammatik va leksik unsurlar, matndagi tuzilma birlikni mustahkamlaydi va izchillik yaratadi. Badiiy matnlarda leksik koheziya orqali sinonimlar, antonimlar va boshqa leksik bog‘lanish

<sup>3</sup> Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). “Cohesion in English”. London: Longman (p. 4).

<sup>4</sup> Castro, C. D. (2004). “Cohesive devices in second language writing” (p. 215).

<sup>5</sup> Palmer, B. C. (1999). “Developing cultural literacy through the writing process” (p. 49).



usullaridan foydalanish matni o'quvchi uchun yaxlit bir asar sifatida qabul qilishni osonlashtiradi. Shuningdek, grammatik koheziya matndagi bog'lovchi so'zlar va referentsiyalar orqali turli jumlar va fikrlar o'rtasida mustahkam aloqani ta'minlaydi, bu esa matni yanada aniqlashtiradi va mantiqiy bir butun sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Kogerenziya esa badiiy matnda mantiqiy izchillik va kontekstual uyg'unlikni ta'minlash orqali o'quvchining voqealar rivoji va qahramonlarning ruhiy holatini aniq tasavvur qilishiga yordam beradi. Bu orqali yozuvchi matnning har bir qismini mantiqiy va mazmuniy jihatdan bog'lab, o'quvchiga badiiy asarni yanada chuqurroq anglash imkonini yaratadi. Kogerenziya vositalari tufayli o'quvchi matni faqat mustaqil jumlar yoki alohida voqealar yig'indisi sifatida emas, balki yaxlit va ma'nodor hikoya sifatida idrok etadi.

Ingliz badiiy diskursida kogerenziya va koheziya vositalari yordamida erishiladigan mazmuniy uyg'unlik yozuvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali aloqani shakllantirishda, fikr va g'oyalarni to'g'ri tushinishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu izlanish davomida o'rganilgan koheziya va kogerenziya unsurlari o'quvchi uchun matni qiziqarli, tushunarli va mantiqiy qilib tasavvur qilishda qanday rol o'ynashi aniqlandi. Kogerenziya va koheziya vositalarining to'g'ri va samarali qo'llanilishi natijasida yozuvchilar o'z asarlariga yanada chuqurroq mazmun bag'ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi, natijada o'quvchi asarni nafaqat zavq bilan o'qiydi, balki unda ifodalangan g'oyalarni puxta anglaydi va idrok etadi.

Kogerenziya va koheziya vositalarining badiiy matndagi tutgan o'rnini o'rganish bu usullarning nafaqat ingliz adabiyotidagi, balki boshqa tillardagi badiiy asarlarda ham mazmuniy uyg'unlik va matn yaxlitligi yaratishda qanchalik universal ekanligini ko'rsatadi. Shu tarzda, badiiy matnlarda kogerenziya va koheziya vositalarini tahlil qilish kelajakdagi adabiy tahlil va til o'rganish jarayonlarida muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:**

1. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). "Cohesion in English". London: Longman.
2. Brown, G., & Yule, G. (1983). "Discourse Analysis". Cambridge: Cambridge University Press.
3. Cook, G. (1994). "Discourse and Literature: The Interplay of Form and Mind". Oxford: Oxford University Press.
4. Tanskanen, S. K. (2006). "Collaborative Dialogue in Literary Discourse" Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
5. Gee, J. P., & Handford, M. (2013). "The Routledge Handbook of Discourse Analysis". London: Routledge.
6. Toolan, M. (2001). "Narrative: A Critical Linguistic Introduction". London: Routledge.
7. Hoey, M. (1991). "Patterns of Lexis in Text". Oxford: Oxford University Press.
8. Schiffrin, D., Tannen, D., & Hamilton, H. E. (Eds.). (2001). "The Handbook of Discourse Analysis" Oxford: Blackwell.
9. Yule, G. (1996). "Pragmatics" Oxford: Oxford University Press.
10. Renkema, J. (2004). "Introduction to Discourse Studies". Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
11. Castro, C. D. (2004). "Cohesive devices in second language writing".
12. Palmer, B. C. (1999). "Developing cultural literacy through the writing process".

